

Діаспора як етнополітологічна категорія

*Роботу виконано на кафедрі
країнознавства і міжнародних
відносин СНУ імені Лесі Українки*

Розглянуто теоретичні аспекти формування закордонної діаспори. Наведено визначення понять «діаспора» та «українська діаспора». Визначено шляхи її формування. Виділено характерні риси діаспори. Проведено аналіз її ознак та функцій.

Ключові слова: діаспора:, міграція, еміграція, українська діаспора.

Raievych T. I. Diaspora as an Ethnopolitological Category. The theoretical aspects of diaspora formation are reviewed. Definitions of «diaspora» and «Ukrainian diaspora» are given. Ways of their formation are determined. The main features of diaspora distinguished. Analysis of its features and functions is carried out.

Key words: diaspora, migration, emigration, the Ukrainian diaspora.

Актуальність теми дослідження. Аналіз діаспори в міжнародному вимірі сьогодні визначається новим змістом і поглибленим інтересом у різних наукових сферах: історія, етнологія, культурологія, політологія, соціологія, естетика, філософія. Важливим є виявлення місця української етнічної групи, української діаспори в етнокультурній структурі інших держав. Її участь у житті суспільства, в усьому комплексі міжетнічних відносин, а також спілкуванні між представниками різних націй наповнюють новим змістом уявлення про українців у світі; розширюють можливості для підтримки нашої країни та формування її гуманітарного іміджу. Події, що відбуваються в українській діаспорі, мають вплив на суспільно-політичне життя в нашій державі та у місці проживання діаспори. З'ясування витоків й аналогії формування діаспор загалом й, української діаспори, зокрема, є важливою науковою проблемою. Першим кроком до її розкриття є обґрунтування суті понять.

Мета дослідження – вивчення теоретичних аспектів формування закордонної діаспори.

Виклад основного матеріалу. Серед категорій етнополітології важливим є виокремлення й осмислення поняття «діаспора». Термін «діаспора» (з грецької – *розпорошення, розсіяння*) змістовно походить з іудейської традиції (мається на увазі розсіяння євреїв по світу та існування компактними релігійно-етнічними громадами). Пізніше для описування руйнування міст і процесу вигнання з них їхніх мешканців, цей термін використовувався античним істориком Тацитом. Близько 250 р. до н. е. у грецькому перекладі Біблії слово «діаспора» використовувалося для означення розсіювання народів. В Європі це поняття стало набувати широко вжитку в XIX ст. Назва «діаспора» також використовувалася католиками для позначення католицької громади в іновірних країнах [1].

За своєю структурою діаспора виступає у двох основних формах: дисперсії – невеликих укралень в іноетнічному масиві та компактних утворень – суцільних етнічних районів. Щодо природи діаспор, то вони найчастіше утворюються або шляхом міграцій, або внаслідок насильного відторгнення частини етносу від

основного масиву. Міграція (від лат. *migratio*, *migro* – *переселення*) – це переміщення людей, етносів, їхніх частин або окремих представників через кордони тих чи інших територій, пов'язане зі зміною постійного місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час. Розрізняють міграції зовнішні (міжконтинентальні, міждержавні) й внутрішні – переміщення в межах однієї країни. Міграція буває постійною чи безповоротною – переміщення на постійне або довгострокове проживання та тимчасовою – переміщення на відносно короткий час; сезонною – щорічні переміщення, пов'язані з роботою чи туризмом; паломництво й кочова міграція; маятниковою – щоденні поїздки на роботу за межі місця проживання; прикордонна або транзитна. Особи, які переселилися за межі країни – емігранти, які переселилися в іншу країну – іммігранти. Міграція спричиняється переслідуваннями, расовою, етнічною або релігійною дискримінацією. Міграційні процеси можуть відбуватися через військові причини, а також через стихійне лихо. Міграція впливає на етнічний склад населення в різних регіонах і державах. Одним із шляхів формування діаспори є еміграція (від лат. *emigratio* – *виселення, переселення*) – це вимушена чи добровільна зміна місця проживання людей із країни, де вони народилися й виростили, в інші з економічних, політичних (опозиційне ставлення до політичного режиму) чи релігійних причин. Еміграція може бути спричинена особистими або сімейними обставинами (шлюб, возз'єднання родини). Як правило, еміграція обумовлюється декількома причинами. Емігрант – це особа, яка виселяється. Вона добровільно або примусово залишила батьківщину й виїхала в іншу країну на постійне чи тривале проживання. Політичним емігрантам зазвичай надається право притулку. Інколи через погіршення соціально-економічного розвитку країн або загострення політичного протистояння еміграція набуває масового характеру. В таких випадках уряди країн, з яких або до яких переселяються емігранти, регламентують таке переміщення еміграційним законодавством або підписанням двосторонніх чи багатосторонніх міждержавних угод.

Еміграцією з одних країн в інші супроводжувався весь історичний процес. У період глобальних міжконтинентальних переселенських рухів (рубіж XIX–XX ст.) особлива роль належала Європі й Америці. Європа була найважливішим джерелом еміграції, Америка – резервуаром, у котрий ринула основна течія емігрантів. У XX ст. відбувалися наймасовіші еміграції, пов'язані з Першою та Другою світовими війнами, численними міжнародними й локальними конфліктами, змінами держав світу (утворення Держави Ізраїль, розпад СРСР), внутрішньою і зовнішньою політикою окремих держав (політичні та культурні утиски у СРСР, КНР тощо). Постійні соціально-економічні та політичні еміграції є ознакою сучасності. Так, в Африці внаслідок політичних заворушень і заколотів, міжетнічних конфліктів та економічних негараздів, викликаних посухами й неврожайами, частими є еміграції з Конго, Бурунді, Руанди, Сомалі, Ефіопії. Кардинальні зміни, що відбулися в країнах пострадянського простору, зокрема в Україні, підписання ними міжнародних угод, що захищають права людини, відкрили ширші можливості для еміграції [2].

Як бачимо, поняття «еміграція» не набагато відрізняється від поняття «діаспора», проте, останнє – ширше, адже охоплює не тільки осіб, які виїхали з батьківщини, – а й тих, що, нікуди не переселяючись, опинилися в тій чи іншій країні внаслідок змін державних кордонів етнічної батьківщини; поняття стосується як первісних емігрантів, так і наступних поколінь їх нащадків. Крім того, діаспора – поняття, пов'язане з етнічністю, етнічним походженням осіб, а еміграція – з громадянством, тобто з правовим зв'язком із тією чи іншою державою. Саме тому можуть бути діаспори недержавних народів, наприкладом є «курдські діаспори» в Туреччині, Іраку, а еміграції – ні.

Тривалий час поняття «діаспора» означало вигнання євреїв з історичної батьківщини й перебування їх в інших країнах та стан пригнобленості, занепаду духу,

викликані такими обставинами. У зв'язку з посиленням міграційних процесів у глобалізованому світі цілком закономірно виникають питання про суть та зміст діаспори в науковому середовищі та суспільній практиці. Науковці вважають діаспору – не просто розсіянням, а особливим типом людських взаємовідносин, специфічною системою формальних або неформальних відносин, яка заснована на спільності долі чи уявлень про історичну пам'ять батьківщини. Водночас, вона становить собою замкнену соціальну систему й сама продукує складові компоненти, за допомогою яких підтримує себе й завдяки яким існує як єдина система [4]. Основними ознаками діаспори є: перебування етнічної спільноти людей за межами країни їхнього походження в іноетнічному оточенні; внутрішня здатність до самореалізації; можливість соціального захисту конкретних людей; релігійна консолідація [3]. Так, греко-католицька церква сприяє згуртуванню українців у Канаді й Латинській Америці, показово роль релігії проявляється в житті вірменської діаспори. Характерною рисою життєдіяльності діаспори є прискорена інтеграція у суспільство проживання зі збереженням національних особливостей, національного культурного простору. Переміщення й переселення мігрантів на нове місце спонукає до необхідності їх адаптації в умовах чужоземного середовища. Зазвичай, діаспори з'являлися у зв'язку з економічними перетвореннями, що вимагали значних трудових ресурсів (Австралія, США, Канада, Латинська Америка, ПАР, Індія), а також з аграрним перенаселенням. Незважаючи на індивідуальність історії кожної діаспори, у їх діяльності виділяють спільні функції. Головною з них, яка засвідчує їх самозбереження є активна участь у підтримці, розвитку й зміцненні духовної культури свого народу, в культивуванні національних традицій і звичаїв, у підтримці культурних зв'язків зі своєю історичною батьківщиною. Наступною функцією є збереження рідної мови: використовується в спілкуванні, інколи у викладанні в школі, діловодстві, засобах масової інформації. Важливою функцією діаспори є збереження етнічної культури, що виявляється в літературі, мистецтві, етнічній символіці, традиціях, деяких формах матеріальної культури (особливо в харчуванні, одязі, фольклорі) і залежить від: культурної дистанції між діаспорою й іноетнічним оточенням; толерантності держави; бажання самої групи зберегти свою культуру. Збереження етнічної самосвідомості та почуття належності до визначеного етносу є ключовою функцією. Тут основну роль відіграє сама назва членів діаспори ім'ям своєї нації, чітке розуміння того, що діаспорна спільнота є окремим утворенням усередині держави. Необхідне також уявлення про спільність походження й історичних доль, зв'язок із «рідною землею» й «рідною мовою». Зміна етнічної самосвідомості є показником завершення асиміляції національної діаспори [3].

Щораз зростає значення економічної функції. Представники діаспори намагаються реалізувати її у розвитку форм економічної діяльності, пов'язаних зі специфічними видами виробництва народного ремесла, товарів народного споживання. Це збагачує життя не тільки представників певної діаспори, а й людей інших національностей. Водночас, деякі діаспори виконують і політичні функції. Це виявляється: у лобюванні отримання додаткових прав і можливостей для своїх народів, одержання особливих гарантій для їхнього ефективного розвитку, розширення повноважень як усередині країни, так і на міжнародній арені; виступах як опозиції правлячому режимові; впливі на міжнародні позиції країни проживання.

За типологією етнополітологи розглядають: діаспори, які мають власні національні держави (німці, поляки, українці, вірмени й ін.); діаспори, які представляють етноси, що не мають своєї державності (цигани, курди, ассирійці та ін.); діаспори, в яких проживає більша частина етносу, ніж на історичній батьківщині (євреї, вірмени). Діаспори класифікують за видами діяльності, які вони виконують. Найбільш поширена діяльність, яка пов'язана зі збереженням духовної культури народу, з виконанням культурно-освітніх функцій, спрямованих на пропаганду

національної літератури, мистецтва, поширення й підтримку рідної мови, створення умов для розвитку національної самосвідомості членів діаспори. Аналіз існуючих діаспор показує, що дві третини з них зорієнтовані на вирішення національно-культурних проблем. Деякі діаспори мають організації, які зайняті економічною діяльністю, що пов'язана зі створенням виробництв із випуску національних товарів і послуг, розвитку народних промислів і ремесла. Останнім часом значення національних діаспор зросло ще й тому, що вони стали активно та цілеспрямовано створювати організації, які здійснюють соціальні функції – захисту, охорони прав, одержання гарантій і забезпеченості людей відповідно до Декларації прав людини, проголошеної ООН. Важливо, що особливою формою діяльності для окремих діаспор є виконання ними політичних функцій, коли основну увагу створюваних ними організацій зосереджено на підтримці цілей незалежності, досягненні національного примирення, протистоянні негативним політичним процесам у своїх країнах. Сьогодні варто розглядати діаспори й з огляду їх згуртованості: вони охоплюють або прагнуть охопити основні сфери життя своїх членів або зосереджуються лише на окремих із них. Водночас, виконуючи загалом позитивну роль, діаспори іноді зосереджені на національних, екстремістських цілях і цінностях. Вони можуть виступати в ролі лобістів специфічних національних інтересів. Не варто виключати й кримінальний аспект у їхній діяльності, – існує таке специфічне явище, як етнічна злочинність. Тому виникають питання про аналіз причин їх виникнення й існування, оскільки пояснити, виходячи з історії та реального життя певного народу, зазвичай неможливо, – ці причини мають більш широкий характер і залежать від низки проблем. Варто зауважити, що здатністю створювати діаспору володіє не кожний етнос, а тільки той, що стійкий до асиміляції. Якщо об'єктивно така стійкість досягається завдяки чиннику організації діаспори (органи самоврядування, навчальні, культурні, політичні й інші організації), то суб'єктивно – існуванням певної основи: національна ідея, історична пам'ять, релігійні погляди чи інші, що згуртовують, зберігають етнічну спільноту, не дозволяючи їй розчинитися в іноетнічному середовищі. Українська нація теж належить до тих, що «розсіяні по світу». Тому в одному терміні «українська діаспора» узагальнюється назва тієї частини українства, яка перебуває за межами України. Це поняття було домінуючим серед дослідників поза Україною. Так, розкриваючи суть поняття «українська діаспора» проф. В. Маркусь вказав, що термін «українська діаспора», попри всі його умовності – компактний і зручний для користування, означає цілком конкретне явище – українці або ж особи українського походження, які мешкають за межами території України [5, с. 24–32]. Термін «діаспора» в Україні трактується неоднозначно. Зазвичай, під ним розуміють усіх без винятку українців, розсіяних по всьому світові; інколи – лише дисперсні (розпорошені) їх частини, що не становлять якоїсь спільноти; нарешті, діаспорою вважають усіх українців поза Україною, за винятком тих, котрі проживають у сусідніх державах на споконвічній етнічній території. Неоднозначне тлумачення поняття «діаспора» призводить до розмаїття його визначень. На Заході, наприклад, найчастіше вдаються до поєднання етноніма та політоніма («українські канадці»), або етноніма і громадянства («українець Канади», «українець США»), а при визначення діаспорної групи – до термінів «українська етнічна група», «українська імміграція», «канадські вихідці з України» тощо. Через таку різноплановість учені віддають перевагу універсальному термінові – «українська діаспора». Тому під «українською діаспорою» розуміють усіх українців поза політичними кордонами України, які почувають духовий зв'язок з Україною [1; 6].

Висновки. Діаспора – це окрема частина певного народу, що проживає за межами країни. Вона консолідована, має характерні організаційні форми, зберігає та примножує національні ознаки – мову, культуру, свідомість. Науковий аналіз суспільно-політичного становища української діаспори в різних країнах світу є

прикладом розкриття суті етнографічних процесів у суспільствах з активним міграційним рухом та проблем й особливостей соціально-демографічної інтеграції діаспорних утворень у нове середовище та перспективним напрямом досліджень.

Джерела та література

1. Діаспора [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%96%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0>
2. Еміграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
3. Зарубіжні українці : довід. / С. Лазебник, Л. Лещенко, Ю. Макар. – К. : Вид-во «Україна», 1991. – 252 с.
4. Лепеха Т. Українознавство : навч. посіб. / Т. Лепеха. – К. : Просвіта, 2005. – 373 с.
5. Маркус В. Українська західна діаспора на порозі ХХІ-го століття / В. Маркус // Українська діаспора. – 1993. – Ч. 3. – С. 24–32.
6. Українська діаспора [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0.

УДК 331.556.4:314(430)

С. В. Фем'як – студентка IV курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
А. А. Моренчук – кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Особливості сучасної міграційної політики ФРН

*Роботу виконано на кафедрі
країнознавства і міжнародних відносин
СНУ ім. Лесі Українки*

Розкрито суть поняття «міграційна політика», визначено основні напрями та особливості міграційної політики ФРН. Проаналізовано вплив міграційних процесів на економічний та соціальний розвиток держави. Обґрунтовано механізми реалізації державної міграційної політики Німеччини.

Ключові слова: міграція, міграційна політика, імміграційна держава, біженці, переселенці, робоча сила.

Femiak S. V., Morenchuk A. A. The Features of Modern Migration Policy of Federal Republic of Germany. The essence of the concept of «migration policy», main trends and characteristics of migration policy of Federal Republic of Germany are disclosed. The impact of migration on economic and social development of the country is analysed. The mechanism of implementation of state migration policy of Germany is justified.

Key words: migration, migration policy, immigration country, refugees, immigrants, labour.